

Οι Νέες Τεχνολογίες Πληροφορίας στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση

Εννοιολογική χαρτογράφηση & Εννοιολογικός Χάρτης

Δρ. Χρίστος Β. Μαρκαντώνης
xrmarkandonis@gmail.com

*Το μυαλό είναι σαν το αλεξίπτωτο
λειτουργεί μόνο όταν είναι ...ανοιχτό!*

«Η **συνείδηση** αντανακλάται στη λέξη
όπως ο ήλιος σε μια σταγόνα νερού.

Η **λέξη** συμπεριφέρεται προς τη συνείδηση,
όπως ο μικρός κόσμος προς το μεγάλο,
όπως το ζωντανό κύτταρο προς τον οργανισμό,
όπως το άτομο προς τον κόσμο.

Η **νοηματοδοτημένη λέξη** είναι ο **μικρόκοσμος**
της συνείδησης »

L. Vygotsy

Εννοιολογική χαρτογράφηση

Η πυραμίδα της γνώσης

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Η τεχνική της χαρτογράφησης εννοιών αποτελεί μια από τις **διδακτικές τεχνικές** και **στρατηγικές μάθησης** που έχει σκοπό να ενισχύσει την επικοινωνιακή και νοηματική μάθηση.
- **Μάθηση με νόημα:** αφομοίωση νέων εννοιών στις προϋπάρχουσες.
- Η γνώση αποθηκεύεται στο μυαλό μας με ένα είδος ιεραρχικής και ολογραφικής μορφής.
- Ενθάρρυνση των μαθητών για δημιουργία συνδέσεων.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Στα πλαίσια της κοινωνικο-πολιτισμικής / Κουνστρουκτιβιστικής / Εποικοδομιστικής προσέγγισης της διδασκαλίας (Vygotsky)
- **Μαθησιακή στρατηγική**
- **Εργαλείο διαμεσολάβησης της γνώσης**
- **Δομεί, καθοδηγεί και μετασχηματίζει τη γνώση** (scaffolding - σκαλωσιά)
- **ΖΕΑ (Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης)** (Vygotsky)

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Η τεχνική της **χαρτογράφησης εννοιών** αναπτύχθηκε από τον J. Novak (δεκαετία 1970)
- Βασίστηκε στη **θεωρία** του **Ausubel** (1968) (The Psychology of Meaningful Learning **Ψυχολογία της νοηματικής μάθησης**)

Παιδαγωγική προσέγγιση

- **Buzan, 1970:** Τεχνική μη γραμμικών σημειώσεων
- **Loftus & Collins, 1975:** **Μοντέλο μνήμης** «spreading activation»
- **Novak, 1990:**
  - Χρήση εννοιολογικών χαρτών στη διδασκαλία
  - **«Μάθηση με νόημα»:** προσαρμογή νέων εννοιών στις υπάρχουσες γνωστικές δομές
- **Ausubel, 1968:** Σημασία της **προϋπάρχουσας γνώσης**
- **Jonassen, 2000:** Οργάνωση και αναπαράσταση της γνώσης με βάση το **κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον**
- **Vygotsky, 1986:**
  - Εισαγωγή του όρου «γνωστικό εργαλείο»,
  - **Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης**
- **Ormrod, 1995:** Η οργανωμένη παρουσίαση της γνώσης βοηθά στην **κατανόηση, αποθήκευση και ανάκλησή της**
- **Gardner, 1993:** **Μοντέλο πολλαπλής νοημοσύνης** (πολλαπλά σημεία εισαγωγής της γνώσης)

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Τεχνική με στόχο τη **γραφική αναπαράσταση της γνώσης**
- Στηρίζεται στην παραδοχή ότι η **κωδικοποίηση της πληροφορίας** είναι κυρίως:
  - ✓ **εικονική** (με μορφή νοητικών εικόνων)
  - ✓ **συμβολική** (μη λεκτική, ως έννοιες)

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- **Κύριο χαρακτηριστικό της γνώσης αποτελεί η δομή της** (Anderson 1984)
- Η γνώση οργανώνεται σε ένα δίκτυο από **κόμβους** (αφορούν έννοιες) και **συνδέσμους**, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο οι κόμβοι συνδέονται ή συμπλέκονται μεταξύ τους σχηματίζοντας τις **προτάσεις** (Jonassen and Grabowski 1993, Kommers et al. 1996, Novak 2002).

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ο **Ε.Χ.** αποτελεί στην εκπαιδευτική διαδικασία (Jonassen, 2000· Novak, 1990· Novak & Canas, 2006):
  1. Μια **μαθησιακή στρατηγική** (learning strategy).
  2. Μια **εκπαιδευτική** και **διδασκτική στρατηγική** (instructional strategy).
  3. Μια **στρατηγική** για το **σχεδιασμό** και **οργάνωση** της **διδασκαλίας** του γνωστικού αντικειμένου και της **εκπαιδευτικής διαδικασίας** (curriculum planning).
  4. Ένα **εργαλείο αναπαράστασης** και **αξιολόγησης** του **«τι γνωρίζουν» οι μαθητές** (τόσο στη φάση της προγνωστικής αξιολόγησης για τη διερεύνηση των πρότερων αντιλήψεων των μαθητών, όσο και στις φάσεις της διαμορφωτικής και της τελικής αξιολόγησης).

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ο **ΕΧ μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως** (Βασιλοπούλου, 2001; Novak & Gowin, 1984; Coffey et al., 2003):
  1. **Οργανόγραμμα του μαθήματος**, δίνοντας τη δυνατότητα παρουσίασης της **«εννοιολογικής διαφάνειας»** της διδασκαλίας.
    - ✓ Στην περίπτωση αυτή, ο ΕΧ χρησιμοποιείται για:
      - Την **παρουσίαση του πλάνου του γνωστικού αντικειμένου**, που θα αφορά στις βασικές έννοιες ή τις διδακτικές ενότητες,
      - Την **παρουσίαση ενός σχεδίου μαθήματος**, στο οποίο θα απεικονίζονται οι στόχοι, το περιεχόμενο, οι διδακτικές τεχνικές, το εποπτικό υλικό, ο χρονοπρογραμματισμός της διδασκαλίας κ.λπ.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ο **Ε.Χ. μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως** (Βασιλοπούλου, 2001; Novak & Gowin, 1984; Coffey et al., 2003):
  - 2. Εισαγωγικός χάρτης μιας ενότητας** ή για την παρουσίαση των εννοιών της ενότητας.
    - ✓ Στην περίπτωση αυτή, ο ΕΧ χρησιμοποιείται ως **εισαγωγικός χάρτης**
    - ✓ Μπορεί **να αξιοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές** διδασκαλίας και κατασκευάζεται συνήθως από τον εκπαιδευτικό, απεικονίζοντας τις βασικές έννοιες.
    - ✓ Για κάθε μια από τις βασικές έννοιες της ενότητας μπορούν **να σχεδιαστούν διαφορετικοί χάρτες** που θα απεικονίζουν τη συγκεκριμένη βασική έννοια με μεγαλύτερη ανάλυση.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ο **ΕΧ μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως** (Βασιλοπούλου, 2001; Novak & Gowin, 1984; Coffey et al., 2003):
  3. **Οργανωτής προώθησης ή προοργανωτής** (advance organizer) στο πλαίσιο εφαρμογής της προοργανωτικής διδασκαλίας, για τη **διδασκαλία** και **εισαγωγή νέων εννοιών**, απεικονίζοντας έννοιες που ήδη γνωρίζουν οι μαθητές.
- ✓ Στην περίπτωση αυτή, **ο Ε.Χ. λειτουργεί ως γνωστική γέφυρα**, εισάγοντας σταδιακά τη νέα πληροφορία και επιτρέποντας τη δόμηση σχέσεων μεταξύ της προϋπάρχουσας γνώσης με τη νέα πληροφορία.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

3. Οργανωτής προώθησης ή προοργανωτής (advance organizer)

➤ Αξιοποίηση του ΕΧ ως προοργανωτή σε τέσσερις φάσεις:

1. **Παρουσιάζεται ο ΕΧ** (προοργανωτής) αναπαριστώντας έννοιες οικείες στους μαθητές.
2. **Παρουσιάζονται οι νέες έννοιες** και γίνεται η επεξεργασία τους.
3. **Ενσωματώνονται οι νέες έννοιες στον προοργανωτή** και συνδέονται με τις έννοιες που ήδη αναπαρίστανται, ώστε να αποτελέσουν ένα νέο αναδομημένο γνωστικό σχήμα.
4. **Εφαρμόζεται ο προοργανωτής σε νέες φάσεις του εκπαιδευτικού έργου** ή στην ερμηνεία προβληματικών καταστάσεων και στην επίλυση προβλημάτων.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ο ΕΧ μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως (Βασιλοπούλου, 2001; Novak & Gowin, 1984; Coffey et al., 2003):
- 4. Χάρτης επανάληψης για τη **σύνοψη των βασικότερων εννοιών της ενότητας** μετά τη διδασκαλία.
- ✓ Στην περίπτωση αυτή, ο ΕΧ **μπορεί να κατασκευαστεί:**
  - από τους ίδιους τους **μαθητές** ατομικά ή ομαδικά
  - από τον **εκπαιδευτικό**

Εννοιολογική χαρτογράφηση - Ρόλος εκπαιδευτικού

- **Ο ρόλος του εκπαιδευτικού** πρέπει να είναι **συμμετοχικός** και **όχι πρωταγωνιστικός**.
- ✓ Δίνει στους **μαθητές** τον κατάλληλο **χρόνο να επεξεργαστούν τις έννοιες** ενός χάρτη ή/και **να σχεδιάσουν το χάρτη**.
- ✓ Δεν καταφεύγει σε έτοιμες απαντήσεις
- ✓ Θέτει τα **κατάλληλα ερωτήματα**
- ✓ Δίνει τις **κατάλληλες υποδείξεις**
- ✓ Όστε **οι μαθητές:**
  - **να εντοπίσουν τις βασικές έννοιες** ενός θέματος
  - **να διευκρινίσουν τις έννοιες και τις σχέσεις τους**.

Εννοιολογική χαρτογράφηση - Ρόλος εκπαιδευτικού

- Στόχος του εκπαιδευτικού είναι η διερευνητική διδασκαλία.
- Δίνει στους μαθητές τη δυνατότητα:
  - ✓ να ενεργοποιήσουν την «παλιά» γνώση
  - ✓ να την εμπλουτίσουν, να την αναδιοργανώσουν να την αναδομήσουν με νέες πληροφορίες
  - ✓ να πραγματοποιήσουν τις αναγκαίες συσχετίσεις

Εννοιολογική χαρτογράφηση - Δραστηριότητες

- **Δραστηριότητες**, ανάλογα με τους **διδακτικούς στόχους**:
  1. **Κατασκευή χάρτη** που αφορά σε μια κεντρική έννοια ή σε μια ερώτηση ή μετά από μελέτη σχετικού υλικού.
  2. **Διόρθωση ενός χάρτη** (π.χ. τροποποιήσεις, διαγραφές στις έννοιες που απεικονίζονται και στις μεταξύ τους συνδέσεις)
  3. **Επέκταση ενός χάρτη**, όπου οι μαθητές καλούνται **να προσθέσουν** στο δοσμένο χάρτη νέες έννοιες ή συνδέσμους.

Εννοιολογική χαρτογράφηση - Δραστηριότητες

- **Δραστηριότητες**, ανάλογα με τους **διδακτικούς στόχους**:
- 4. **Συμπλήρωση ενός χάρτη**, όπου οι μαθητές καλούνται να συμπληρώσουν ένα δομημένο και ημισυμπληρωμένο χάρτη με έννοιες ή/και με συνδέσμους
- 5. **Σχολιασμός ενός χάρτη** από τους μαθητές ή απάντηση σε ερωτήσεις μετά από μελέτη σχετικού χάρτη
- 6. **Συνδυασμός** των παραπάνω (π.χ. αξιολόγηση, διόρθωση και επέκταση ενός δοσμένου χάρτη).

Εννοιολογική χαρτογράφηση - Δραστηριότητες

- **Κατά την εκπόνηση των εργασιών**, οι μαθητές μπορεί να έχουν στη διάθεσή τους:
  1. Μια **λίστα εννοιών** (parking lot of concepts) ή και μια **λίστα συνδέσμων** ή μπορεί να είναι ελεύθεροι να επιλέξουν τις έννοιες/συνδέσμους που θα απεικονίσουν στο χάρτη τους, ανάλογα με το βαθμό βοήθειας ή καθοδήγησης που τους παρέχεται.
  2. Ένα **σύνολο ερωτήσεων** που θα τους βοηθήσει, θα τους καθοδηγήσει στη σύνθεση και ολοκλήρωση της εργασίας τους (Novak & Canas, 2006).

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Ένας ΕΧ συγκροτείται από **δίκτυα εννοιών** που δομούνται από **κόμβους** και **συνδέσεις**.
- Οι **κόμβοι** αναπαριστούν τις **έννοιες** και κάθε κόμβος έχει μια **ετικέτα**.
- Οι **συνδέσεις** αναπαριστούν τις **σχέσεις** μεταξύ των εννοιών, περιγράφοντας πώς μια έννοια συνδέεται με μια άλλη.
- **Δύο κόμβοι συνδέονται μεταξύ τους** με μια **γραμμή**, με ή χωρίς κατεύθυνση (όταν η σχέση δεν έχει κατεύθυνση αφορά μια ιεραρχική σχέση).
- Η γραμμή έχει μια **ετικέτα** που προσδιορίζει τη **σχέση** μεταξύ των δύο συνδεόμενων εννοιών.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

- Η **Κεντρική έννοια** (central concept) του εννοιολογικού χάρτη περιγράφεται από τις έννοιες, στις οποίες αναλύεται και συνήθως απεικονίζεται στην κορυφή του χάρτη.

Εννοιολογική χαρτογράφηση

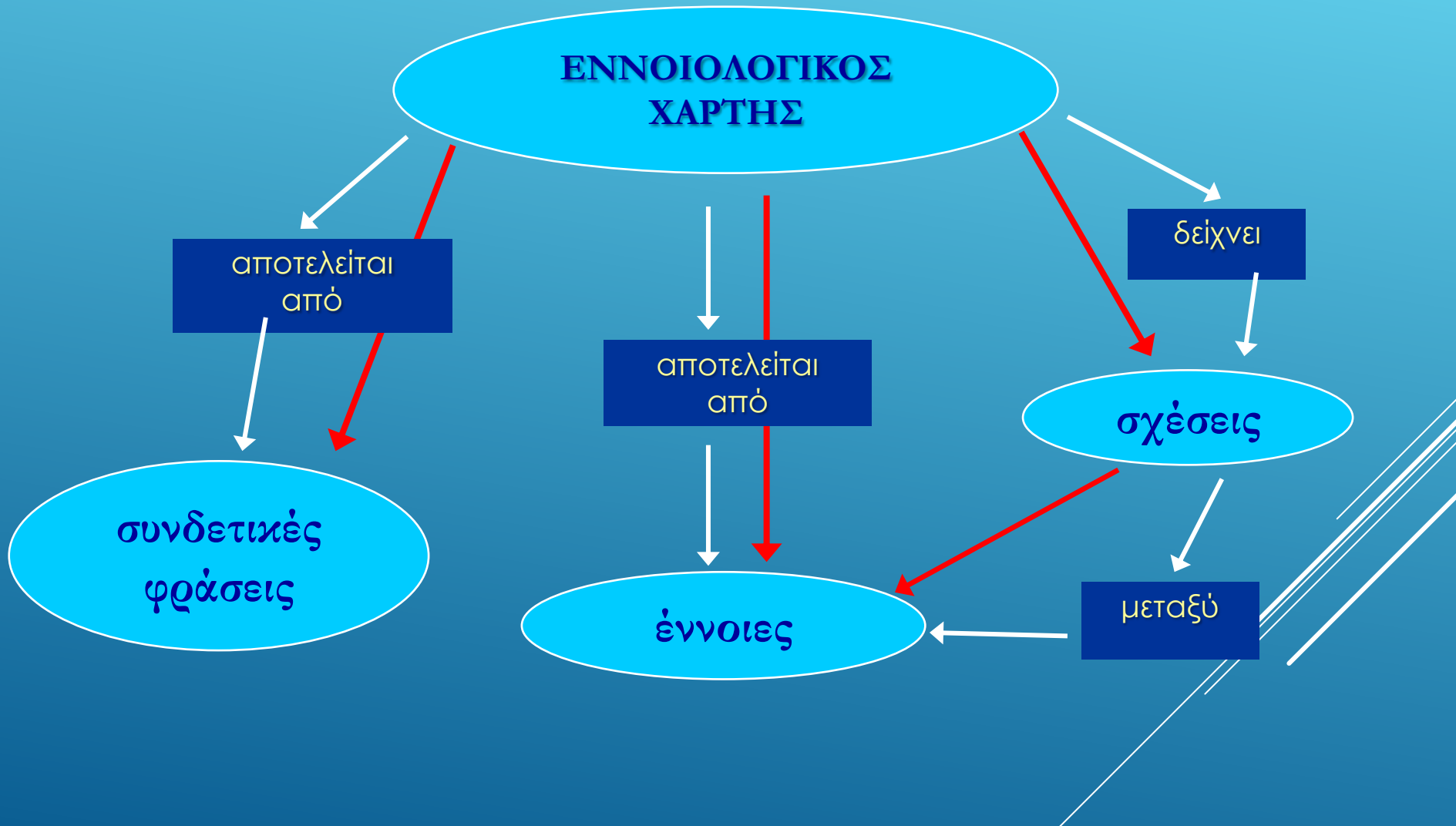
- Η διαδικασία κατασκευής ενός ΕΧ καλείται **εννοιολογική χαρτογράφηση (ΕΧΓ)** και χαρακτηρίζεται ως **πιο σημαντική από το ίδιο το τελικό προϊόν** (Novak & Canas, 2004).
- Η διαδικασία της ΕΧΓ στο πλαίσιο ενός πεδίου γνώσης είναι μια **ιδιαίτερα δημιουργική δραστηριότητα**, όπου ο μαθητής εμπλέκεται στη διαδικασία **οργάνωσης, αποσαφήνισης και οικοδόμησης των εννοιολογικών σχημάτων** του, καθορίζοντας τις σημαντικά εμπλεκόμενες **έννοιες**, τις **σχέσεις** τους και τη δομή τους (Novak & Gowin, 1984).

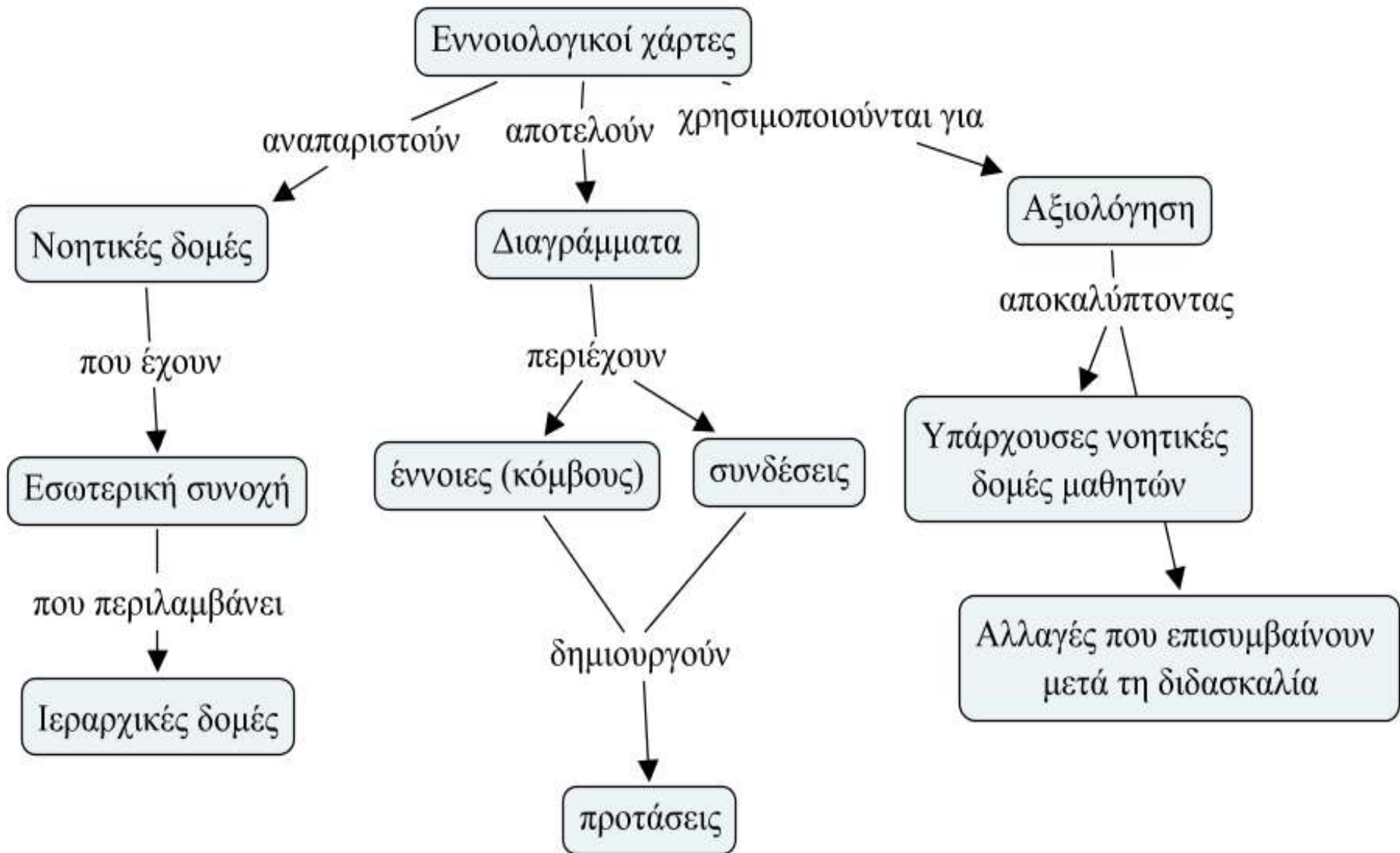
Εννοιολογικός χάρτης

Εννοιολογικός Χάρτης

Εννοιολογικός χάρτης

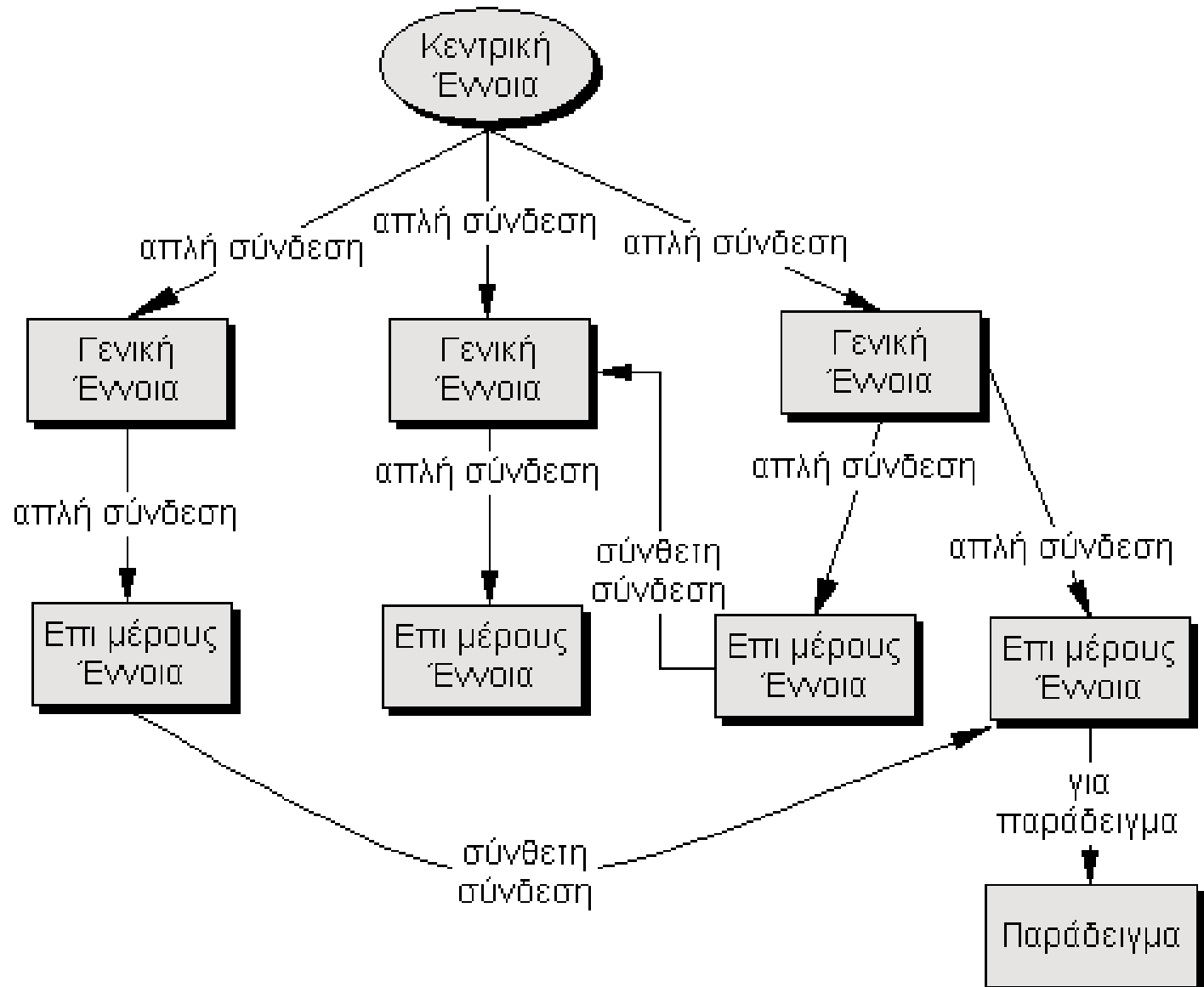
Εννοιολογικός χάρτης

Ιεράρχηση

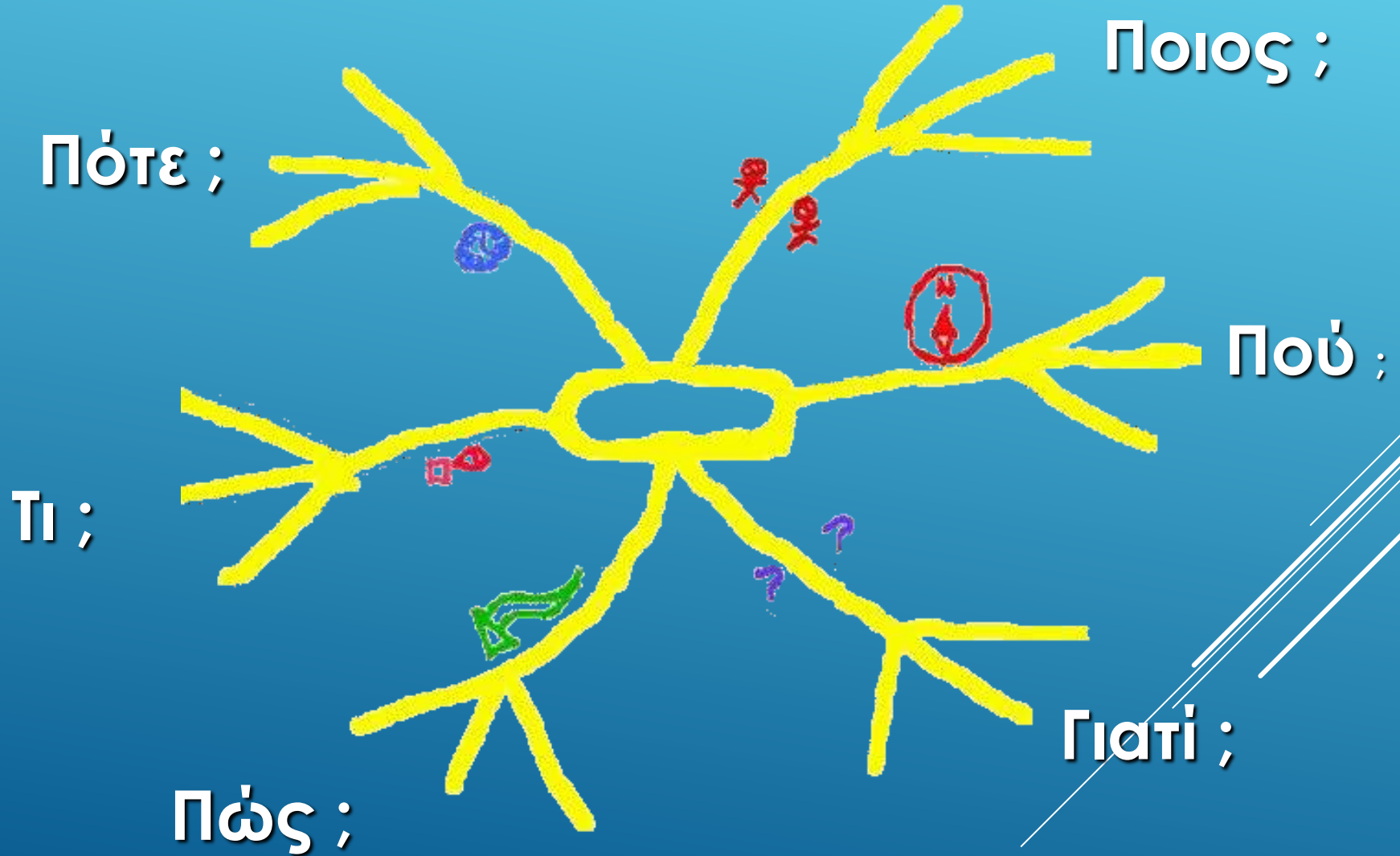
1ο Επίπεδο

2ο Επίπεδο

3ο Επίπεδο

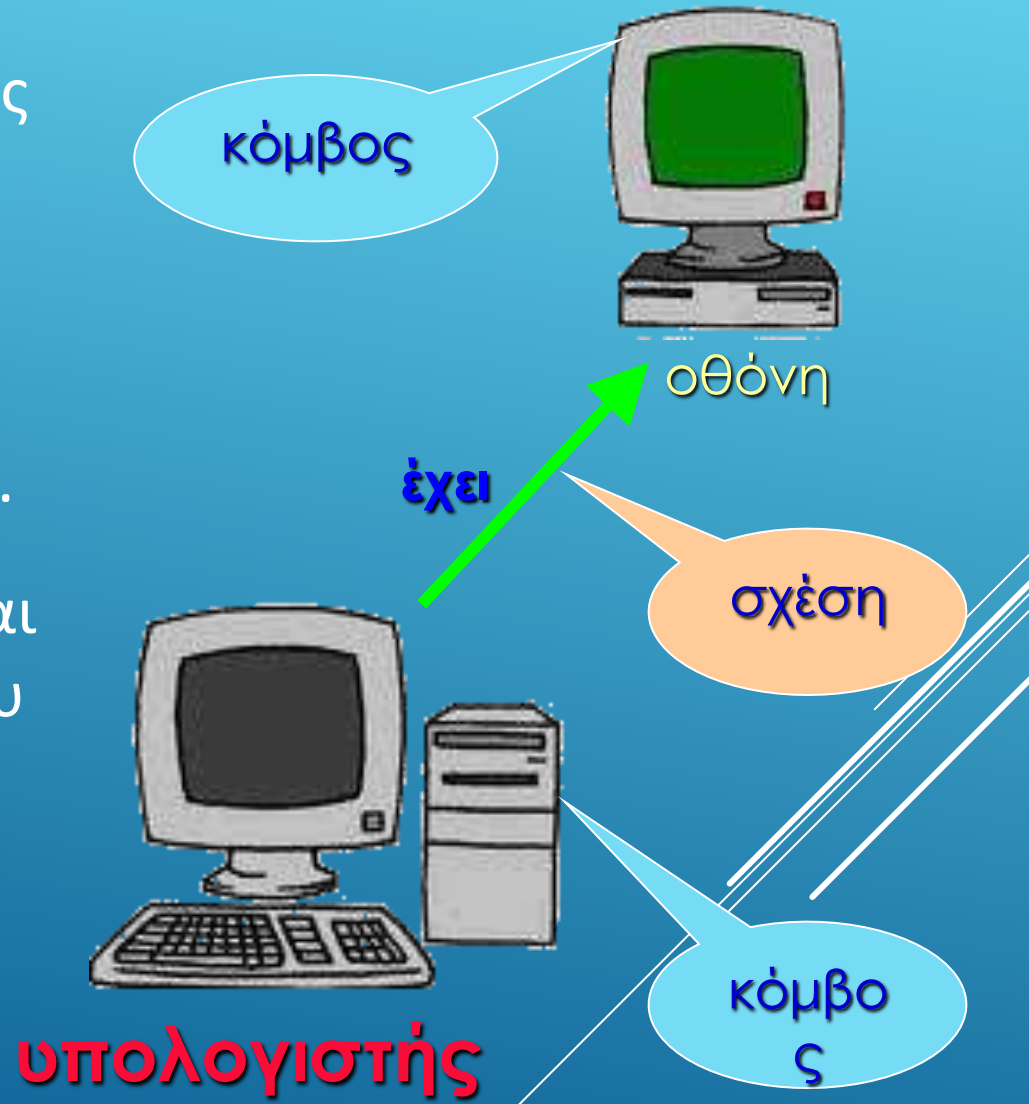

Εννοιολογικός χάρτης

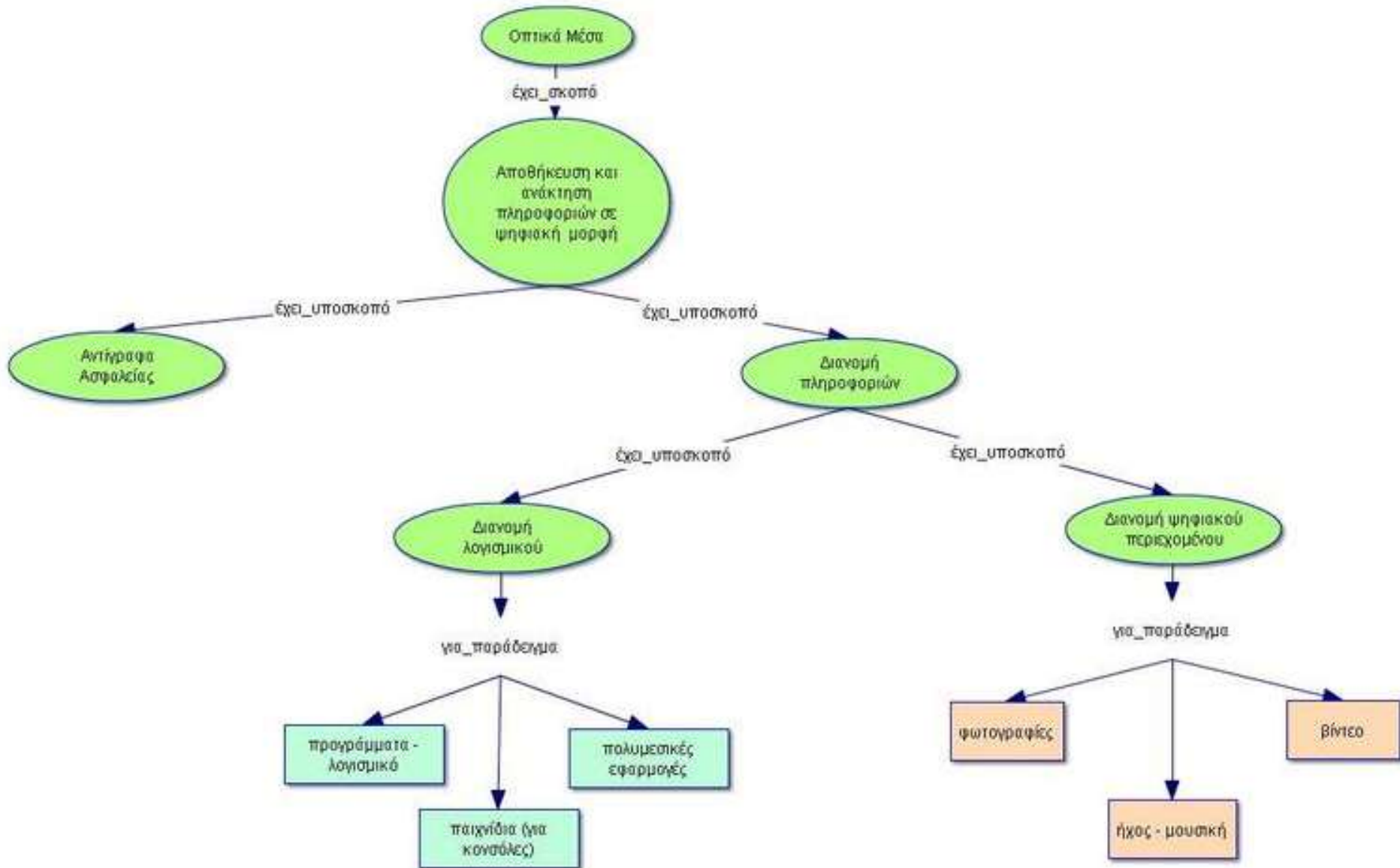

Βασικά στοιχεία στους χάρτες εννοιών

- **Κόμβοι:** περιέχουν έννοιες
- **Σχέσεις (σύνδεσμοι):** με μορφή βέλους που απεικονίζουν σχέσεις ή αιτίες μεταξύ των εννοιών.
  - Μπορεί να συνοδεύονται από λέξεις (ετικέτες) που δείχνουν τη φύση της σχέσης

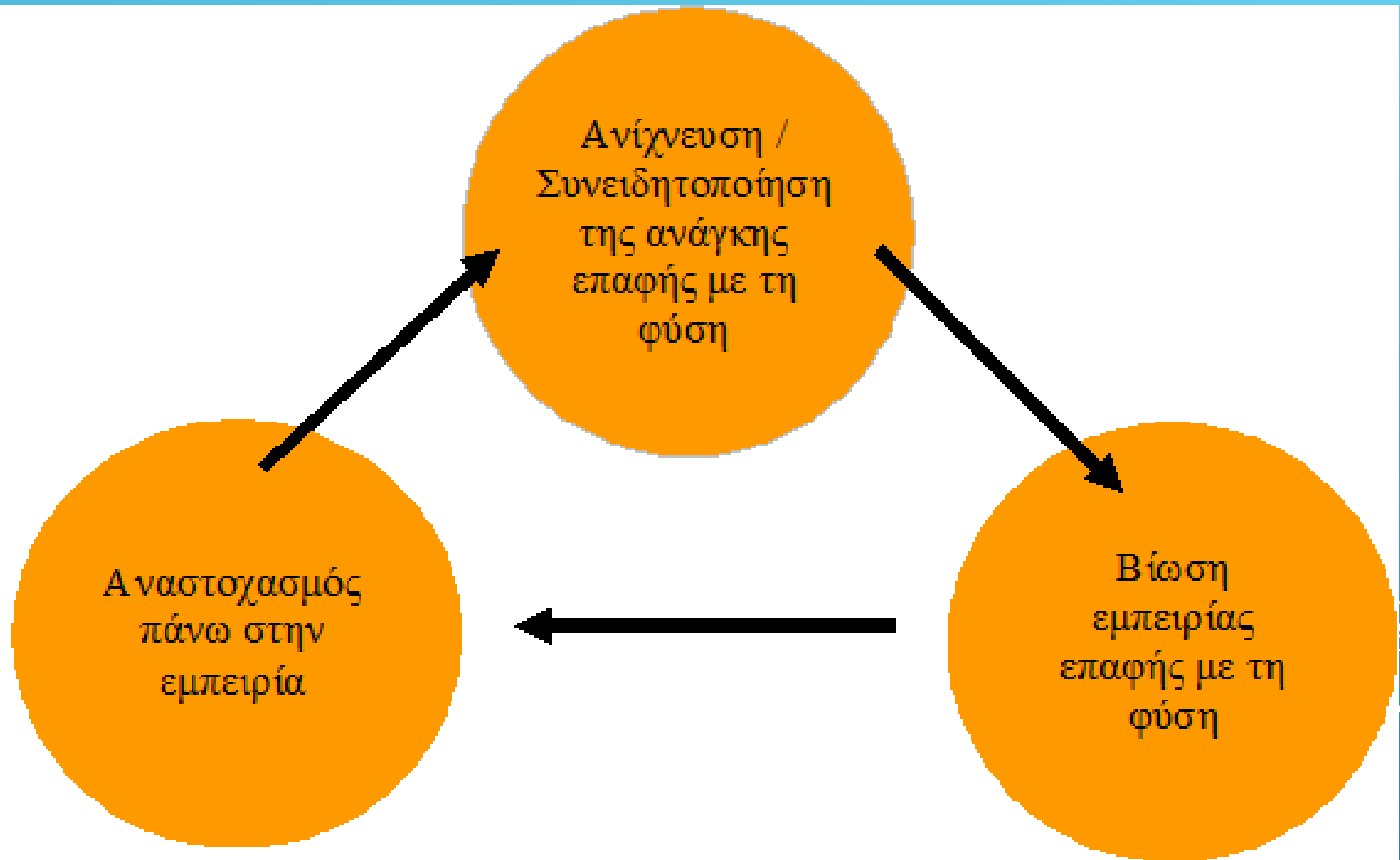
Εννοιολογική χαρτογράφηση

Ιεραρχικός χάρτης για τα οπτικά μέσα

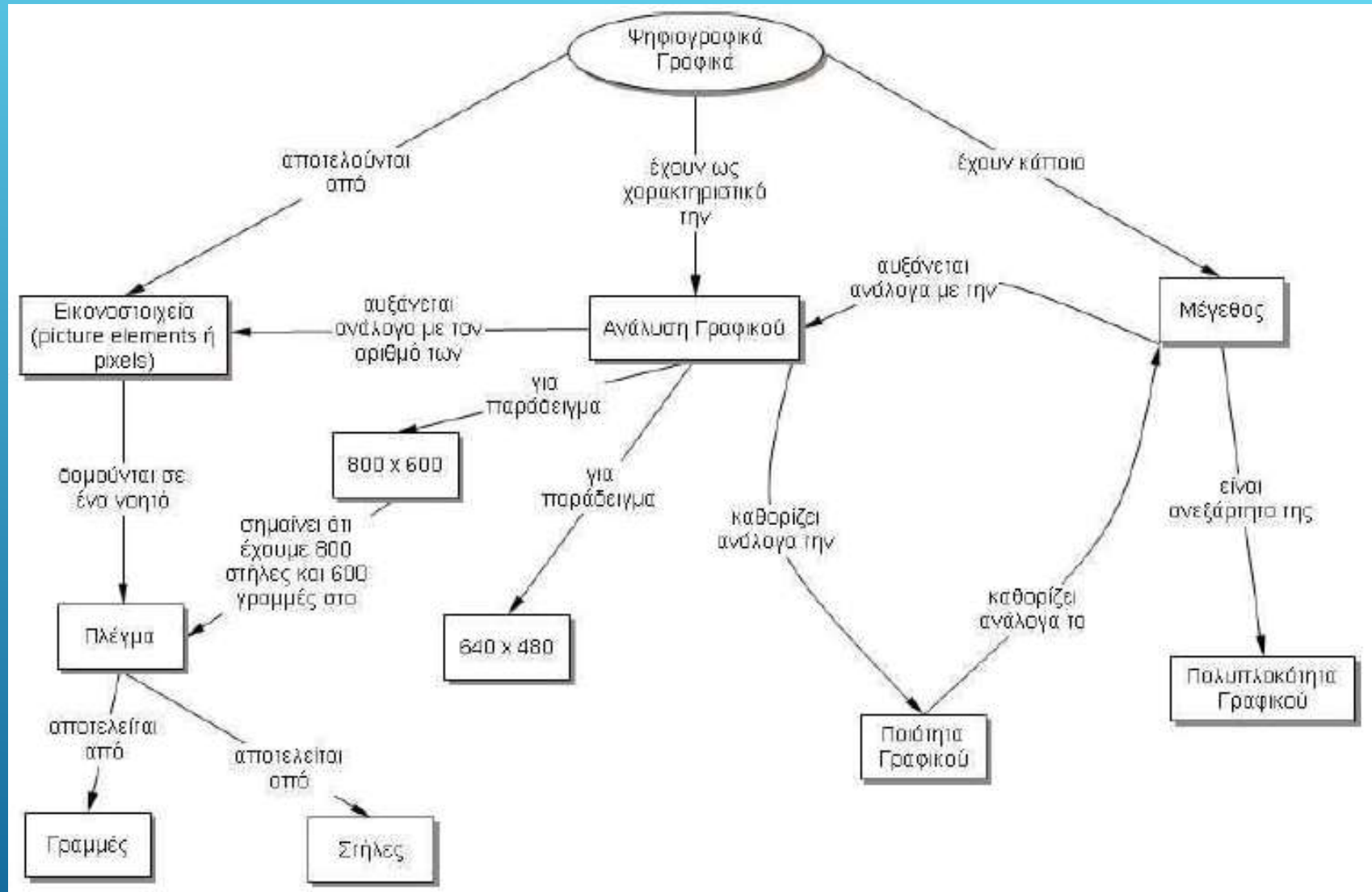
Εννοιολογική χαρτογράφηση

Κυκλικός χάρτης

Εννοιολογική χαρτογράφηση

Υβριδικός χάρτης (με ιεραρχική και κυκλική δομή) που αναπαριστά την έννοια «Ψηφιογραφικά Γραφικά» από την ενότητα «Πολυμέσα»

Διδακτική αξιοποίηση - Αποτελέσματα

Ενεργητική μάθηση-
Αποτελεσματική μάθηση

Εργαλείο δημιουργικής σκέψης
(αποκλίνουσα σκέψη)

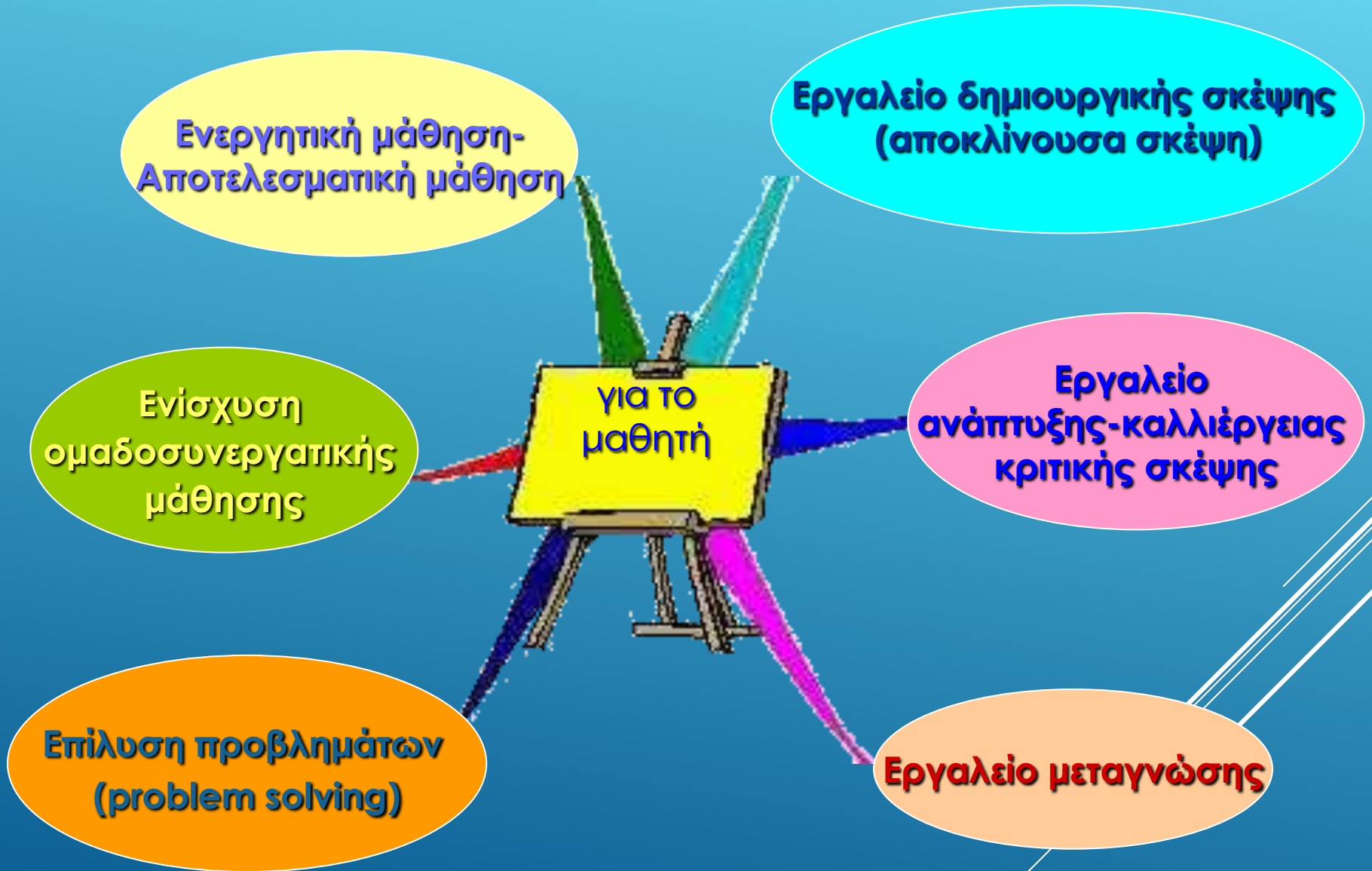
Ενίσχυση
ομαδοσυνεργατικής
μάθησης

για το
μαθητή

Εργαλείο
ανάπτυξης-καλλιέργειας
κριτικής σκέψης

Επίλυση προβλημάτων
(problem solving)

Εργαλείο μεταγνώσης

Διδακτική αξιοποίηση-Αποτελέσματα

Μέσο οργάνωσης και παρουσίασης του μαθήματος στην τάξη (Anderson-Inman & Zeitz, 1993)

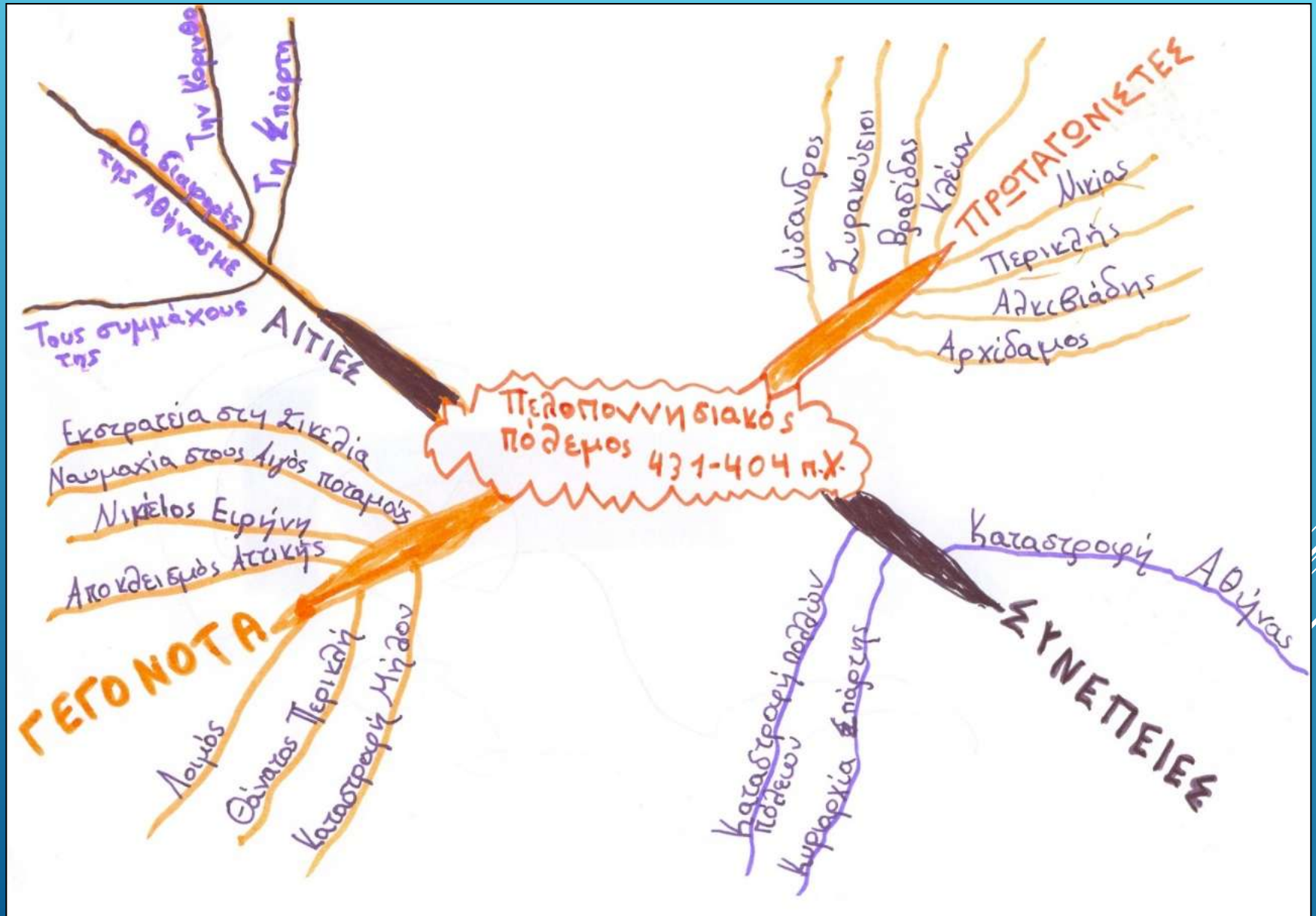
Διαγνωστικό εργαλείο για την ανίχνευση και αναπαράσταση των πρότερων γνώσεων (Novak, 1997)

Εργαλείο αξιολόγησης της μάθησης και της εξέλιξης της γνωστικής αλλαγής, μετά τη διδακτική παρέμβαση (Fernantes & Asensio, 1998)

για τον εκπαιδευτικό

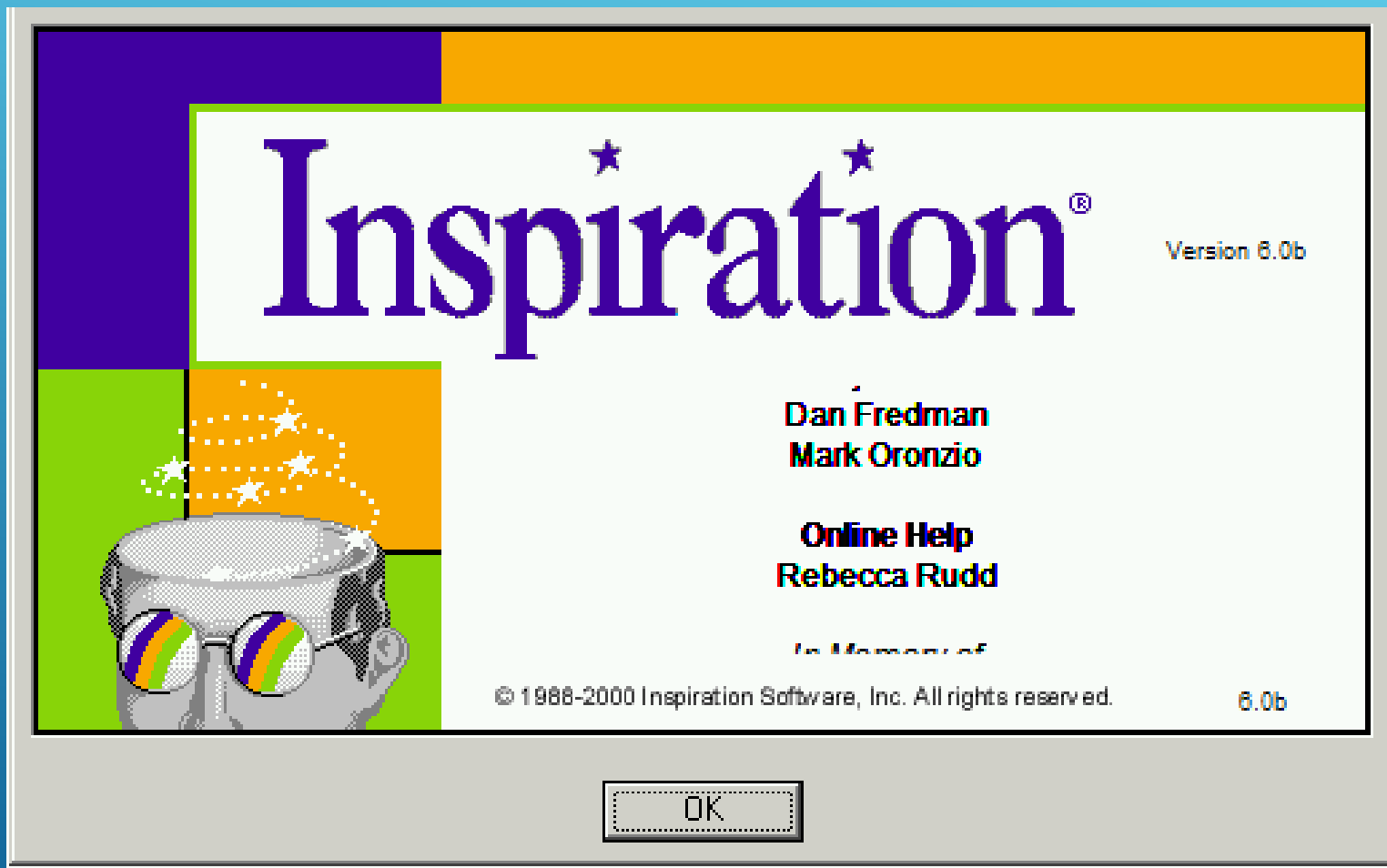
... στο χαρτί

Εννοιολογική χαρτογράφηση

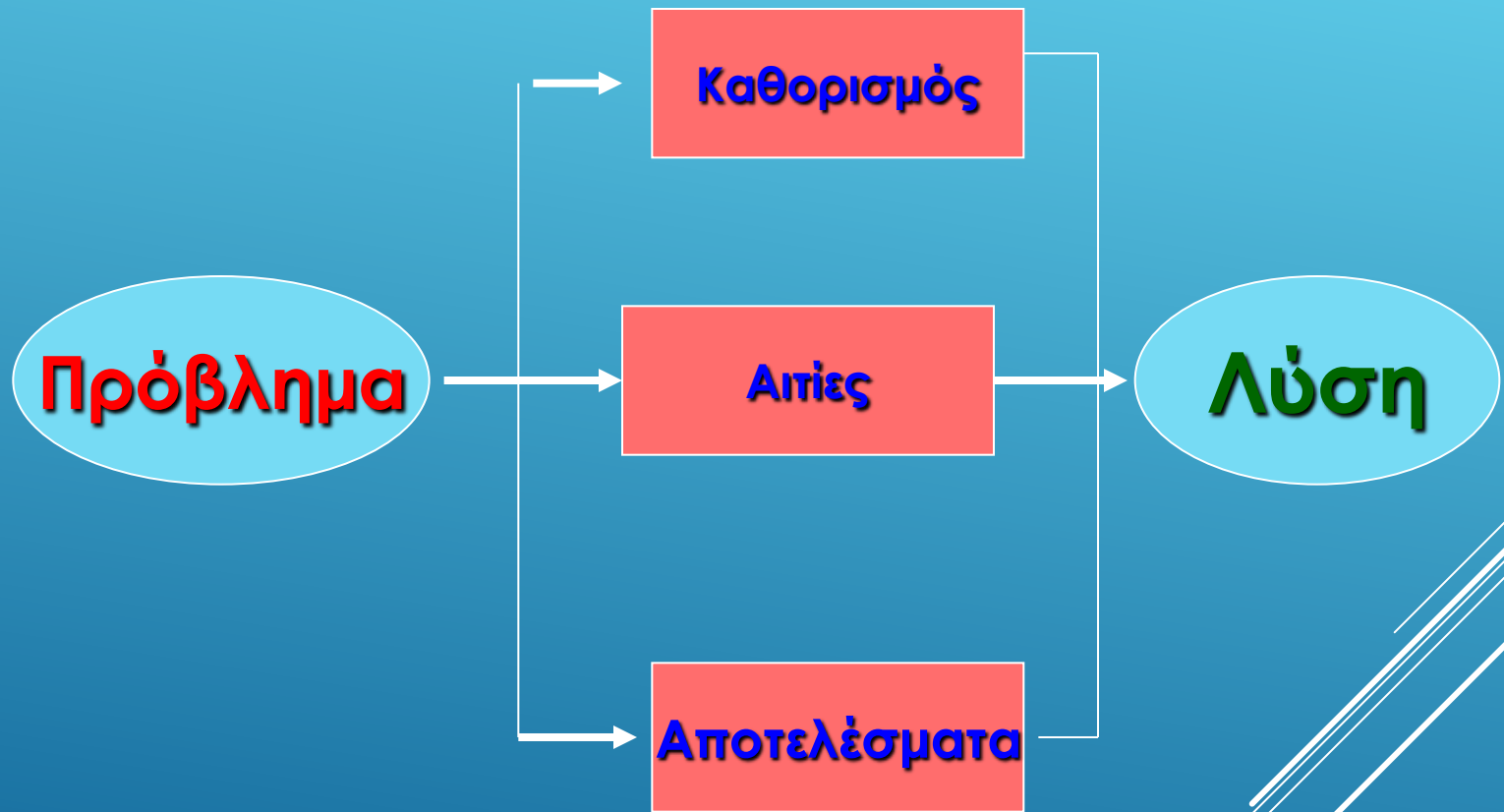
- Ο συνηθέστερος τρόπος κατασκευής ενός ΕΧ είναι το «χαρτί - μολύβι».
- Υπολογιστικά εργαλεία ΕΧΓ:
  - ✓ **Inspiration** <http://www.inspiration.com/home.cfm>
  - ✓ **CmapTools** <http://cmap.ihmc.us> (Canas et al., 2004)
  - ✓ **Synergo** <http://www.synergo.gr> (Avouris, Margaritis & Komis, 2004)
  - ✓ **COMPASS** <http://hermes.di.uoa.gr/compass> (Gouli et al., 2006; Gouli et al., 2004; Γουλή & Γόγουλου, 2006).

... και στον υπολογιστή με
το λογισμικό **inspiration**

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Επίλυση προβλήματος

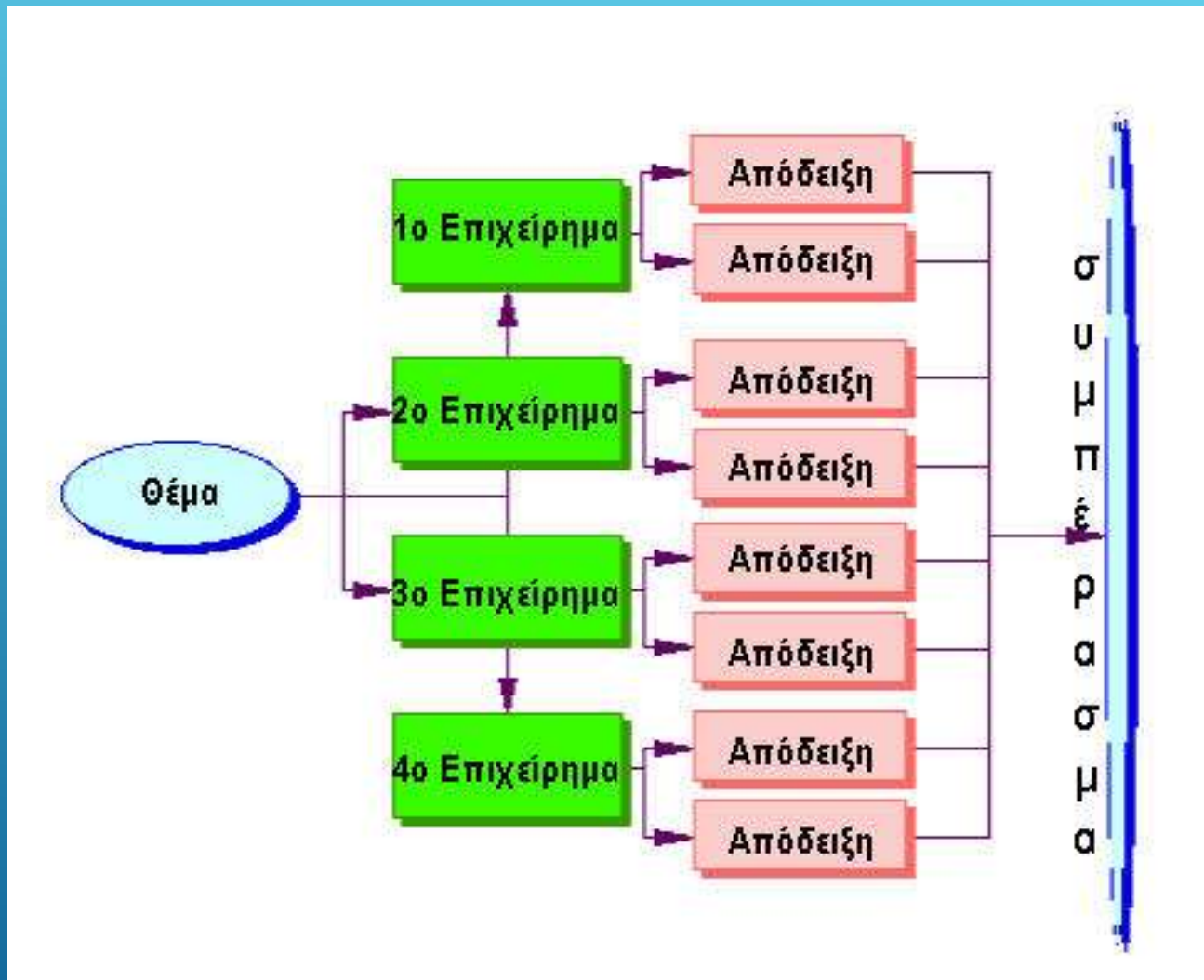
Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Ανάπτυξη διαδικασίας

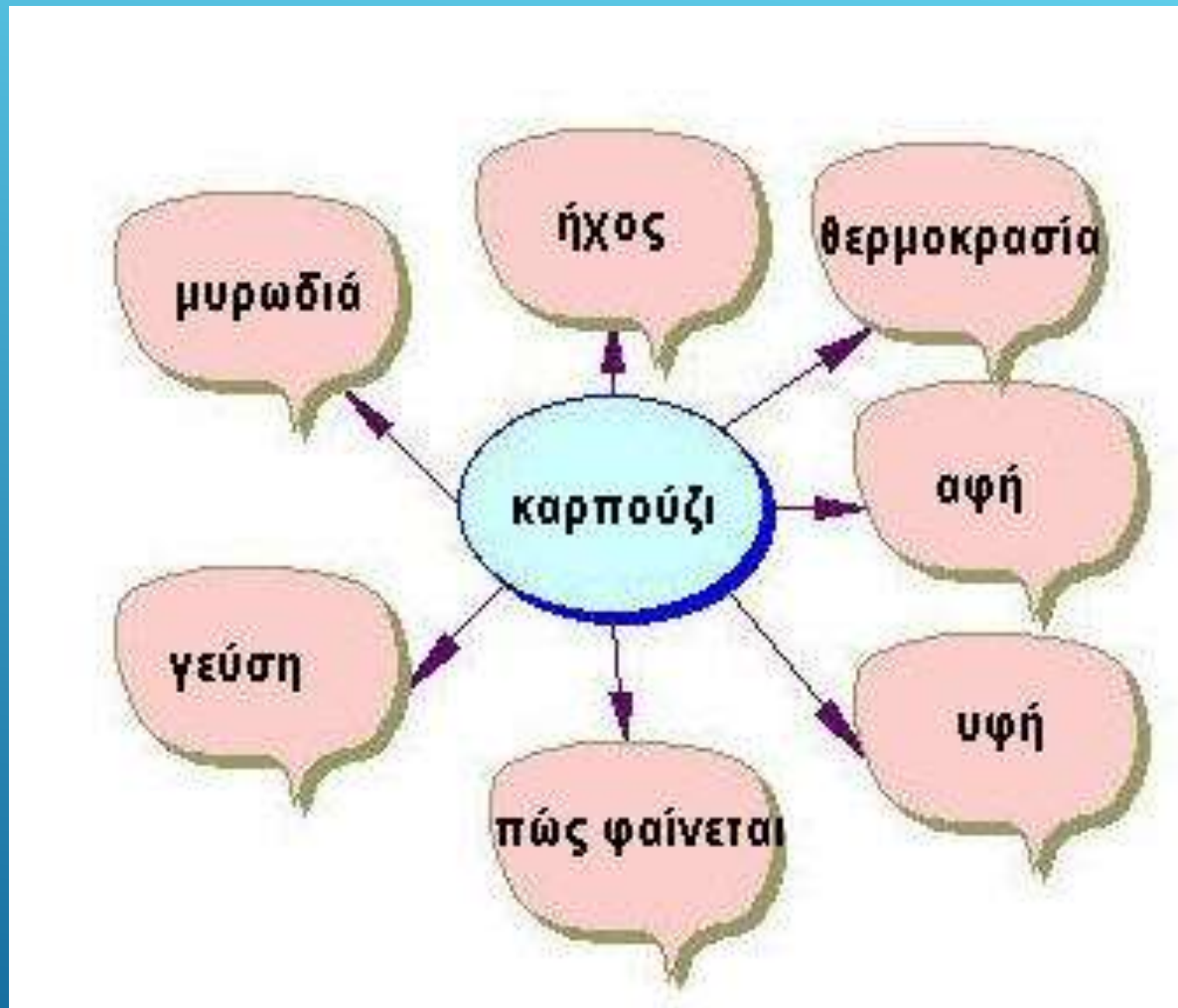

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

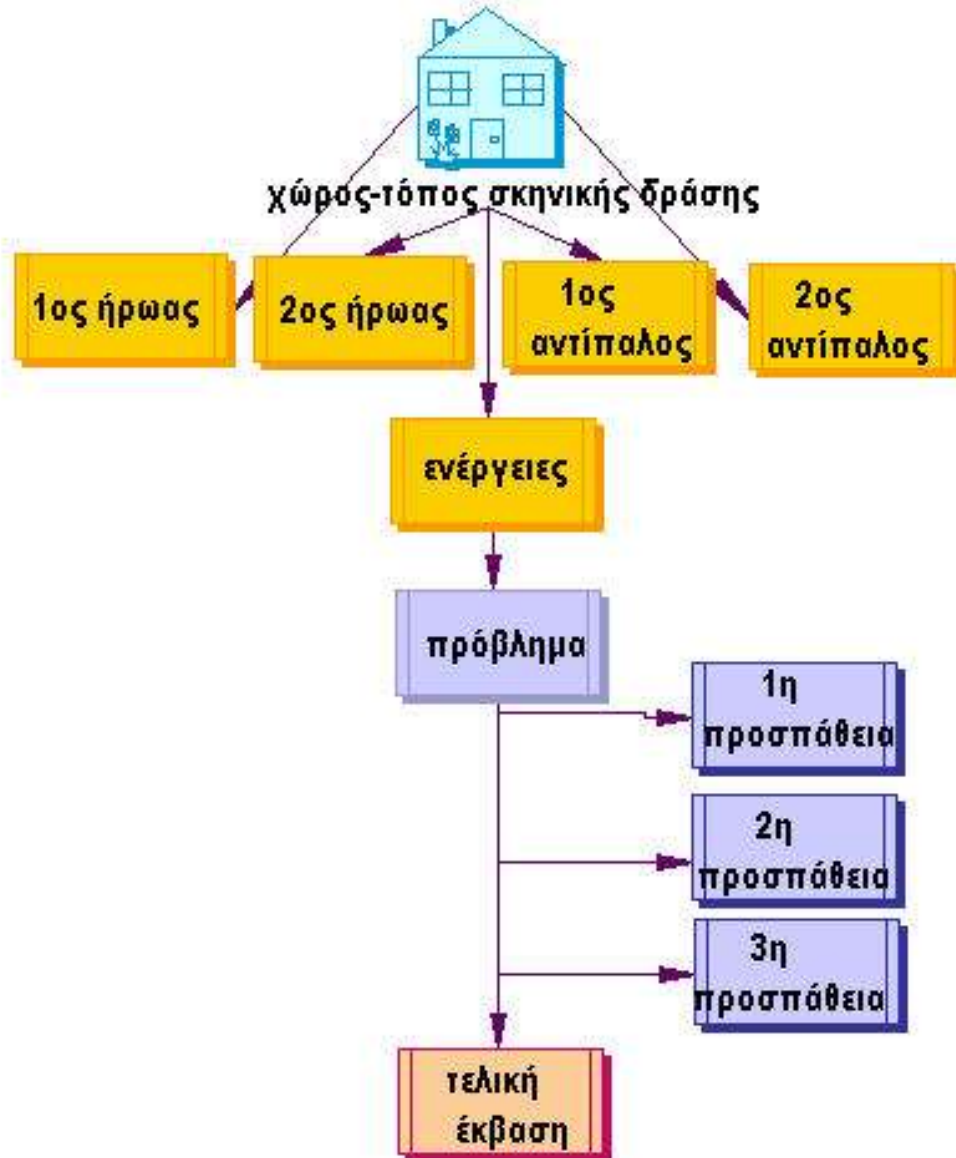
Πειστικά επιχειρήματα

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

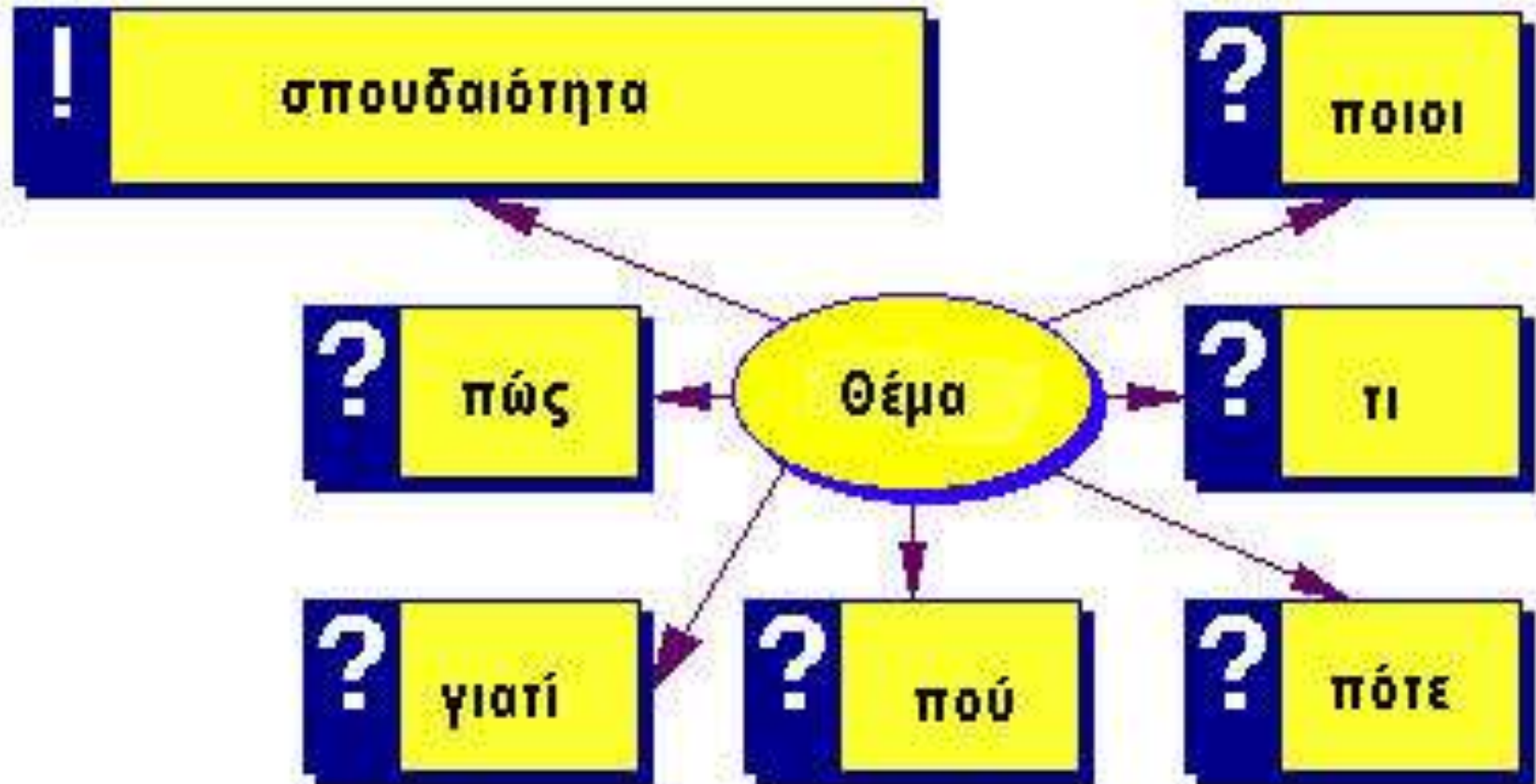
Περιγραφή χαρακτηριστικών

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

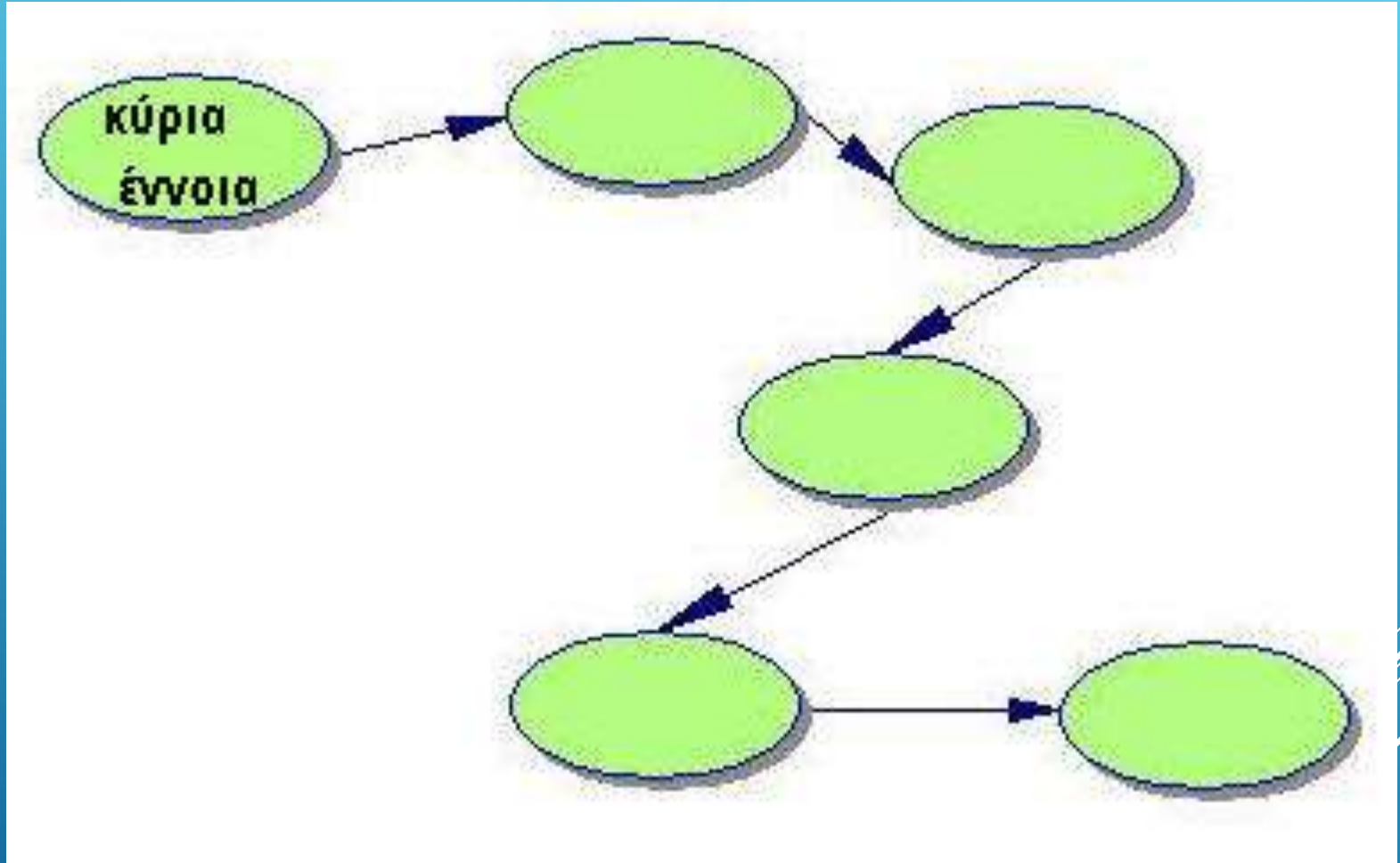
Αφηγηματική
δομή ιστορίας

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Ερευνητικό θέμα

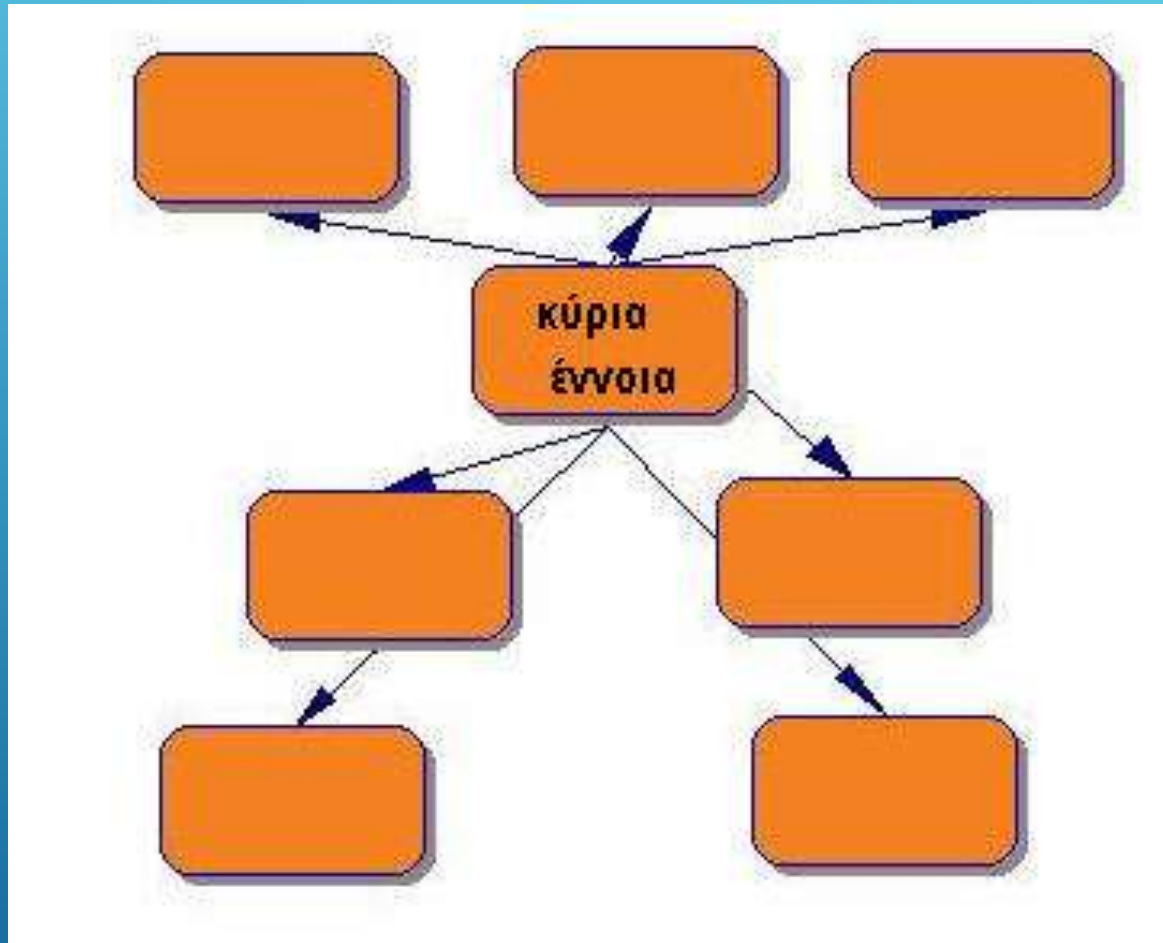
Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Γραμμικός χάρτης

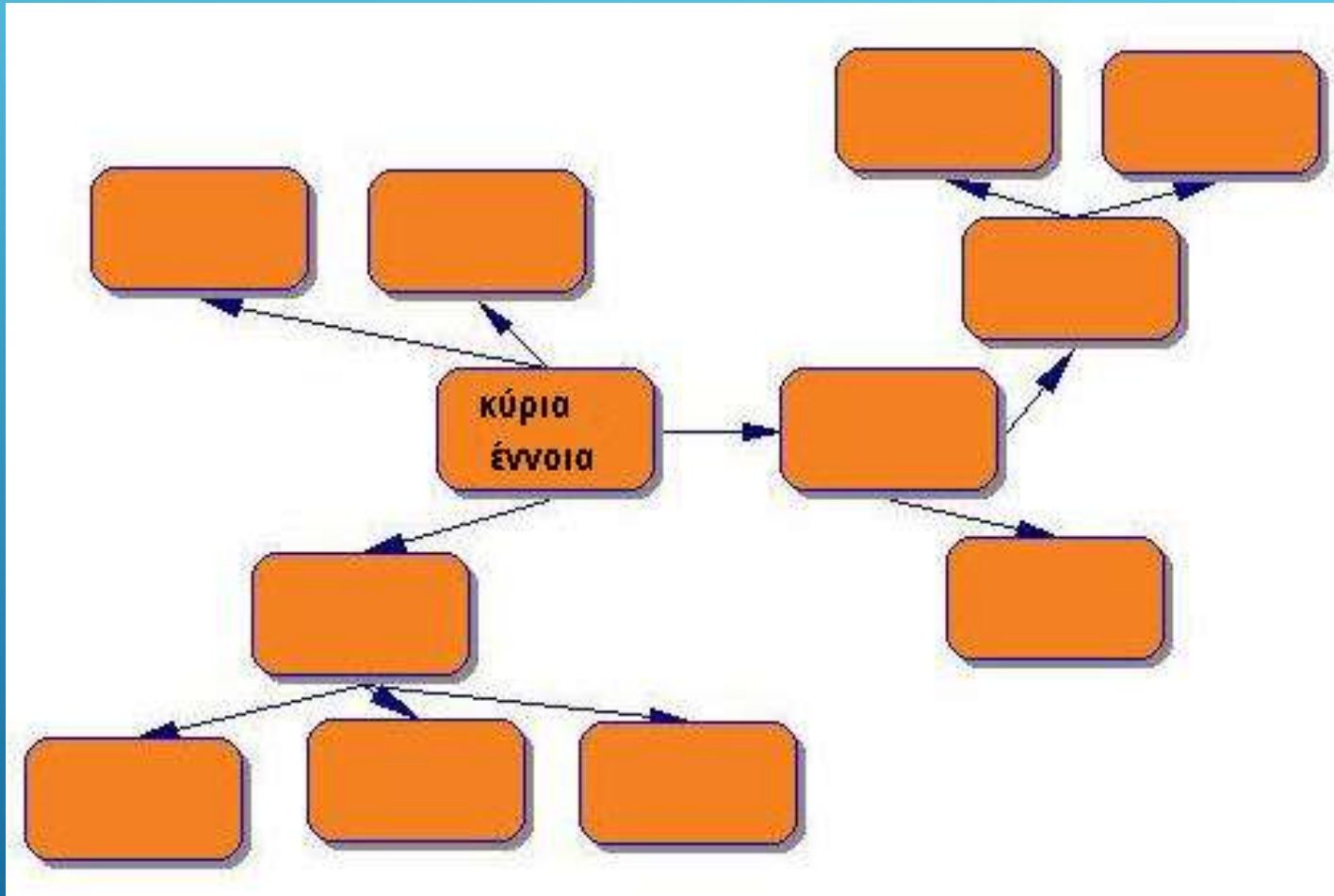

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Αστέρια

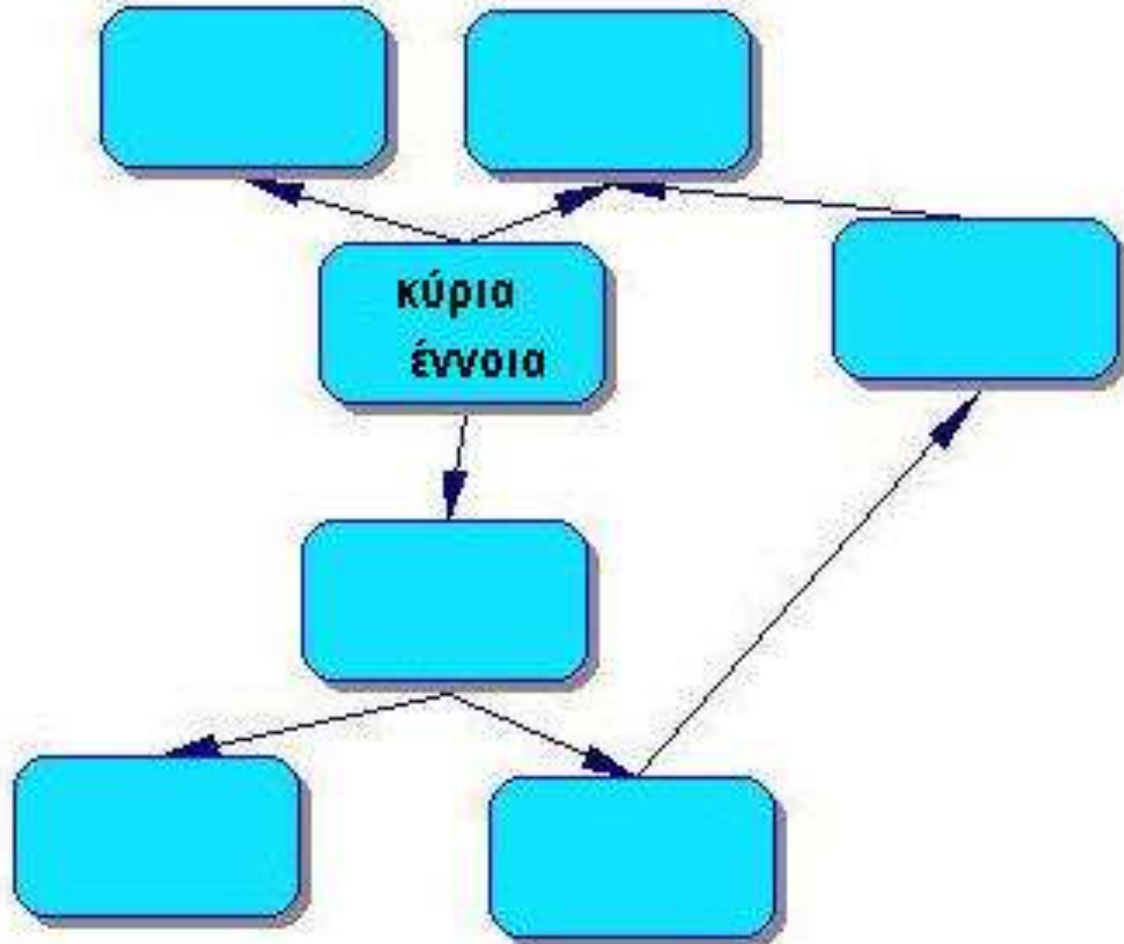
Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Δενδροειδής

Τύποι εννοιολογικών χαρτών ως προς το περιεχόμενο

Δίκτυα

Απορίες;

Συζήτηση !